

כדי לרומם קצת את רוחנו נסיים שבכל זאת לא עמד עם ישראל להיאבד. אף כי חשכה השמש בצהרים במלכותו של אחז, כבר התחילה לזרוח אז שמשו של חזקיהו בנו הצדיק. עליו נלמד להלן. לפני כן עלינו ללמוד פרשה עצובה ביותר, היא גלות שומרון.

פרק יז נושא ראשון. מבוא לגלות עשרת השבטים.

הנושא: חורבן שומרון.

מחנך: אני מעתיק על הלוח קינה על חורבן שומרון. אני רוצה לדעת מי זוכר היכן היא כתובה?

”שומרון קול תתן מצאוני עווני...”

לארץ אחרת יצאוני בני

ואהליבמה תזעק נשרפו ארמוני...

לא לך אהליבמה חשוב ענייך כעניי

התמשילי חלייך לשברי ולחליי

אני אהלה סורה בגדתי בקשיי

וקם עלי כחשי וענה בי מריי

ולמקצת הימים שלמתי נשיי

ותגלת פלאסר אכל את פריי... וכו'.

תלמיד: אומרים קינה זאת בליל תשעה באב, לאחר אמירת ”איכה”.

(הערה ל**מחנך**: ספק אם אכן יימצא תלמיד שידע זאת, בודאי לא בכיתה של בנות. אבל אל ימהר המחנך לומר את המקום שבו זה כתוב. אם הכיתה תענה את התשובה בעצמה אפילו בחלקה, זה יהיה זכור יותר. על כן יסייע למצוא את המקום בשאלות משנה, כגון: האם אתם זוכרים משהו מן האמור בסדר קינות בתשעה באב? אולי אתם זוכרים על מה הקינה בשתי הקינות הראשונות שאומרים בליל תשעה באב? גם כדאי שהמחנך יוסיף שקינה זו היא של ר' שלמה אבן גבירול, המשורר הגדול שחי לפני כאלף שנה בספרד).

מחנך: זו הקינה היחידה הידועה לי על חורבן שומרון. לא התאבלנו עליה. נקרא יפה את פרק יז ולאחר מכן נשתדל לדון קצת בסיבות של הצדקת הדין הזה.

נושא שני. פסוקים א-ו.

הנושא: המלך האחרון של ממלכת ישראל.

מחנך: מי המליך את הושע בן אלה?

תלמיד: לא המליכוהו, הוא קשר על פקח בן רמליהו והמיתו ומלך תחתיו (לעיל טו ל).

מחנך: ארבעים השנים האחרונות של ממלכת עשרת השבטים הן ימים של התפוררות, מרירות, ומהומות. נסכם כמה מרידות היו באותה תקופה. מנו בספר ואמרו לי בבת אחת על כולן.

תלמיד: ארבע מרידות. א. שלום נגד זכריה (טו י). ב. מנחם בן גדי נגד שלום (כב יד). ג. פקח בן רמליהו נגד בנו של מנחם בן גדי (שם כה). ד. הושע נגד פקח בן רמליהו (שם ל).

מחנך: כמה שנים עברו בין מהפכה למהפכה? ראו בספר ואמרו לי בבת אחת.

תלמיד: שתיים הראשונות היו בשנה אחת. השלישית כעבור שתיים עשרה שנה. הרביעית כעבור עשרים שנה מן השלישית.

מחנך: את השתיים הראשונות יש לחשוב כאחת. כאמור, לא כל כך ברור למה לא הגן העם על זכריה בן המלך הגדול ירבעם השני. אולם מאד מובן שלא הסכימו ששלום הרוצח ימלוך. מנחם בן גדי בודאי לא הרגיש כל אשמה על אשר הרג את שלום רוצחו של בן מלך, מן החשובים ביותר בממלכת ישראל. שתי המרידות האחרונות היו על רקע מדיני מוחלט, היינו לא רק בגלל איזו קנאה אישית, אלא בגלל חילוקי הדעות על הדרך שבה צריכים ללכת בתקופה זו. ראו נא בספר באיזה אופן ביקש מנחם להעביר את סכנת האשורים?

תלמיד: על ידי שוחד (פסוקים יט-כ).

מחנך: בדרך של פדיון נפש בכסף הלכו כמה מלכי ישראל בעת סכנה. הם העדיפו דבר זה על פני מלחמה, שנהרגים בה אנשים רבים והיא גורמת נזק כספי רב. אולם אם תעמידו היום את השאלה האם ראוי לעשות כך היום ביחס לשונא הבא להילחם – לא בנקל תענו שזו דרך נכונה. רבים יגידו כי יש להילחם ולא להרגיל את השונא בסחיטת כספים.

מן העניין אנו רואים שפקח העדיף להתקשר עם הארמים, שגם הם רצו להילחם עם מלך אשור, מאשר להמשיך להטיל על העם עול כספי כדי לשלם לאשורים. ביותר חשוב, כנראה, שאין בנו של מנחם יכול לנהל את הממלכה בשעה זו. הוא בודאי לא מרד לבדו. אין מרד מתארגן על ידי איש אחד. אפשר שגם לא הוא עצמו הרגו, אלא אחד הקושרים, שהיה בטוח כי זה לטובת העם, לשנות את המדיניות ולהתנגד לאשורים. בתנאים ההם אי אפשר היה לשנות את המדיניות אלא בדרך המתת המלך הדוגל במדיניות הלא נכונה.

תלמיד: המחנך מצדיק זאת?

מחנך: כבר אמרתי מאה פעמים, כי אני אך משתדל להסביר מה שאירע ולהבין במקצת את האנשים האלו, שאני משוכנע שלא היו סתם רשעים ומשתוללים. ראו מה נאמר על הקושר האחרון, הושע בן אלה?

תלמיד: שהיה טוב ממלכי ישראל אשר לפניו.

מחנך: ובכן אתה רואה שהוא לא היה סתם רוצח. הבעיות המדיניות הן קשות מאד. יש ומי שבידו השלטון מתעקש ללכת בדרך לא נכונה, המרגיזה את העם ומביאה לידי מרידה. אין זו ראייה על שחיתות העם בדרך כלל, גם בעמים אחרים, כל שכן שאין הדבר כך בישראל.

"אמללה ילדת השבעה", אמר ירמיה (טו ט) על שבעת האנשים שעמדו בראש שבע המרידות שהיו בממלכת ישראל³, מהן שלש במאתים הראשונות (בעשא, זמרי, ויהוא), וארבע אחרונות אלו. מרידות אלו חרפה הן לנו. אבל אל נפריז לראות את עמנו בימים ההם כממלכת רוצחים.

תלמיד: למה המחנך אומר "עמנו" הלא אנחנו מיהודה ובנימין?

מחנך: אנחנו היום מתייחסים לכל השבטים, אם כי החלק של יהודה, בנימין, ולוי, גדול משל שאר השבטים. כבר הזכרתי פעמים אחדות שחלק מעשרת השבטים הצטרף ליהודה מיד לאחר המרד בימי רחבעם, חלק חזר בימי יאשיהו, חלק הצטרף לגולי בבל, שהגיעו לאותה ארץ אליה גלו הם, חלק חזר לארץ בעת הכרזת כורש, וכן הלאה (כך נאמר בגמרא ותוספות ערכין יב).

ומה שנוגע למעשיהם בהשוואה למעשינו, פתח נא את ספר היד החזקה להרמב"ם בתחילת הלכות תשעה באב (פ"ט מהלכות תענית), ותראה שהרמב"ם אומר בפשטות שחטאי עם ישראל באותם הימים היו כחטאינו. הם לא היו גרועים מאתנו, ואין לנו רשות להסתייג מהם.

אבל די בכך, הנושא שלנו היה הושע בן אלה. ראו כמה שנים החזיק מעמד הושע בן אלה בעיר שומרון הנצורה?

תלמיד: שלוש שנים.

מחנך: איש לא תיאר מה התרחש בשומרון בשלוש השנים האלה. אבל ברור כי לא שבעו האנשים נחת, אף אם הכינו מזון. הם נלחמו כאריות, הם נפלו כזבובים, אבל לא הסכימו להיכנע למלך אשור, אשר ידעו כי יגלה אותם מן הארץ.

3. ראה רש"י שם

כפי שמתפארים האשורים, הם לכדו שלושים אלף איש ואותם הגלו בגלות האחרונה. ביניהם היה גם המלך, שלא נהרג אלא נאסר, כמו שכתוב בפסוק ד.

תלמיד: האם היה הושע בשומרון, אולי נאסר לפני המלחמה כמו שנראה מהמשך העניין?
מחנך: ידוע כי הוא גלה לאשור, והכתוב בפסוק ו, הוא לפי הכלל שאין הנביא כותב לפי סדר הזמנים, אלא לפי סדר העניינים.

בכל אופן, בין אם זה שבח או גנאי, עובדה היא כי מלך קשה עורף אשר לא היה מוכן להסכים שעובדי האלילים יגלו את ישראל מעל אדמתם עמד בראש ממלכת ישראל בסוף ימיה. הוא גם ניסה להשלים, וזמן ניכר מלך על הארץ כנציג מלך אשור. אולם כאשר נוכח בכוונות הרעות של מלך אשור, החליט למרוד ונלחם עד הסוף.

תלמיד: הלא היה יותר טוב לחזור בתשובה, מאשר להילחם מלחמה כזאת?

מחנך: בודאי שכן. אולם לחזור בתשובה זהו דבר קשה אך אפשרי. תשובה ממשית פירושה תיקון המעשים, ואנו כל אחד רחוקים מאד מתיקון מעשינו. לכל אחד יש מה לתקן והוא יכול לתקן אבל איננו מתקן. אנו לומדים את דברי הנביאים כדי שנכיר, ונדע את החובה המוטלת על כל יהודי לתקן דרכיו. גם הושע חייב היה להשתדל לעשות כן וגם השתדל. אחד השינויים הגדולים לטובה היה שביטל את המשמרות שהתקין ירבעם על הגבול למנוע עליה לירושלים.

נושא שלישי. פסוקים ז-כג.

הנושא: החשבון האלקי עם כלל ישראל.

פסוקים אלו ייקראו תחילה בביאור המילים. לאחר מכן יבוא הויכוח.

מחנך: אני עייף קצת מלהופיע לפניכם כסניגורם של ישראל.

תלמיד: המחנך טוען שאינו סניגור אלא שופט.

מחנך: זוהי האמת, אבל לי יש רושם שאתם בכל זאת חושבים אותי רק כסניגור המצדיק פושעים בתחבולות שונות. יש לי מה לומר גם על האשמות שבפסוקים שלפנינו, הנראות חמורות לאין שיעור.

תלמיד אחד: וכי אינן חמורות?

תלמיד שני: הלא בגללן גלו ישראל מעל אדמתם?

מחנך: אמרתי שאני עייף מלחזור ולהסביר שישראל לא גלו בגלל חטאים גסים. רוב הפורענויות אינן על חטאים גסים, אלא על החטאים שנראים עדינים, והם פוגעים בשורש

הנפש והורסים את כלל האומה. הם חטאים יחסיים לאנשים מישראל, ואינם חטאים מוחלטים לפי הנהוג בבני אדם.

נערוך נא יחד רשימה של חטאי ישראל שבפסוקים אלו, וננתח אותם ניתוח קצר וזהיר, לא כולם יחד, שלא נתבלבל, אלא כל חטא לחוד. בבקשה לומר מה החטא הראשון?

תלמיד: ויראו אלהים אחרים.

מחנך: מה זה?

תלמיד: עבדו עבודה זרה.

מחנך: האם כתוב שעבדו, כאן כתוב רק שיראו. רק להלן בפסוק יב כתוב על עבודה זרה.

תלמיד אחד: מה ההבדל?

תלמיד שני: הבדל גדול מאד. לירא זה רק במחשבה, בלב.

מחנך: נכון. המפרש "יראו" – עבדו, עושה שגיאה גדולה. אקצר מאד: יסוד עבודת האלילים היה באמונה כי לכוחות העליונים הממונים על הנהגת העולם יש כוח עצמאי. אם עובדים להם – הם מטיבים לעובדים, ואם לא – הם מרעים. זה שקר. נכון כי יש כוחות עליונים ממונים על הטבע. בגמרא תמצא גם הרבה משמותיהם. אבל אין להם כח עצמאי, ואין טעם לעבוד להם.

בני ישראל ידעו זאת מפי נביאיהם ומוריהם, אבל בכל זאת יראו שמא יזיקו להם הממונים האלו, כמו שהאמינו בכך כל בני האדם באותם הימים.

הרקע הנפשי הזה גרם שלעתיים גם חלקו איזה כבוד ועשו איזו עבודה לכבודם של האלילים, אבל מעולם לא עבדו להם בקביעות. על כן לא כתוב כאן עבדו, אלא להלן פסוק יב.

בבקשה מה החטא השני?

תלמיד: וילכו בחוקות הגויים.

מחנך: הכתוב מאשים את ישראל לא רק על הליכה בחוקות הגויים, אלא על אשר הלכו בחוקות שקבעו מלכי ישראל, כמו שנזכר בסוף פסוק זה. מה היו חוקים אלה? עד היום לא קל הוא לקבוע מה נכלל באיסור התורה שלא ללכת בחוקות הגויים (ויקרא יח ג ל). לפי הנראה מן התורה הכוונה בעיקר לדברים הקשורים באיסורי עריות. אבל כל זה מאד לא ברור, ויש מקום לחילוקי דעות. כך היה גם בימים ההם, והדבר לא נבע ממרידה מפורשת. מה החטא הנוסף?

תלמיד: ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה'.

מחנך: אתה מבין מה זה? אני עצמי חושב שהכוונה לפילוסופיות של ירבעם ואחרים שביקשו להצדיק את חוקיהם ואת הליכותיהם ולומר שהם מותרים לפי התורה. זה היה חטא חמור, שמצוי בתוכנו גם היום. בימינו, אולי יקרא לזה מישהו "חופש המחשבה" או התפלספות לא נכונה, או משהו אחר. מה עוד?

תלמיד: ויבנו להם במות.

מחנך: כבר הסברתי פעמים רבות שאלו היו, בדרך כלל, לה'. החטא הגדול היה שלא הודו בקדושת ירושלים ובית המקדש שבתוכו, וטענו שהבמות הותרו בחורבן שילה ולא נאסרו שוב. זהו חטא חמור עד מאד. אבל רק חטא ישראלי, תורתני, שגם הוא מקורו היה בטעות של דורות ראשונים, דור המרד במלכות בית דוד. מה עוד?

תלמיד: הקימו מצבות ואשרות בכל מקום והקטירו ככל הגויים.

מחנך: ראשית כל, לא על כל הגבעות ממש. למדנו לעיל כי במקומות רבים חנו בגבעות אלה נביאים ואנשי אלקים. שנית, לא נזכר כאן שכל אלו נעשו לעבודת אלילים או שהקטירו לאלהי הגויים, אלא שהקטירו כגויים בבמות רבות, בעוד שהתורה חייבה להקים בית מקדש להקרבה במקום אחד בלבד. בבקשה הביאו ראיה כי פירוש זה צודק, מן האשמה שנזכרה אחר זה. מה היא?

תלמיד: ויעבדו הגללים אשר אמר ה' להם לא תעשו וגו'.

מחנך: אם כן רק כאן כתוב על עבודת אלילים, אבל עד עתה לא מדובר על עבודה זרה.

תלמיד: אבל בכל זאת היתה עבודה זרה בישראל!

מחנך: בודאי שהיו גם עובדי עבודה זרה ממש. מלכי ישראל לא הקפידו על כך, ואולי גם לא היה בידם למנוע זאת, כמו שלא קל היה לנביאים להשפיע. ברור הוא, כי לא לחינם גלו ישראל, וכי אף אלה שלא עבדו עבודה זרה היו אשמים שלא מיחו בעובדים. אבל עדיין אין זה כפי הרושם השטחי שהכל היה רע מאד ומושחת מאד ומקולקל מאד ועל כן גלו. גלה עם שהיה עדיין יפה למדי, יפה לאין ערוך מן הגויים מסביבם. הוא גלה רק מפני שביחס לנדרש מבני ישראל היו רעים, אף כי טובים היו מכל הגויים שבעולם.

יש ללמוד יפה יפה את דברי הנביאים האחרונים של תקופה זו, ולהתבונן ולשקול יפה יפה כל אשמה הנזכרת שם. אז נבין את הכתוב כאן. אז נבין כי האשמה הגדולה ביותר של עשרת השבטים היא "וילכו אחרי ההבל ויהבלו" (פסוק טו). אמנם לא קל לבוא לידי הסכם מה פירושו של "הבל" זה. יש הבלים מסוגים רבים מאד, רובם חביבים על רוב בני האדם.

זה הכל בקשר לאשמות הנזכרות עד כאן. האשמות המלאות והגדולות מתחילות מפסוק טז. בגלל הצורך לקצר אוסיף רק מילים אחדות. העובדה כי אשמות אלו נזכרות רק בסוף היא

מפני שאלו הן אשמות של יחידים, אמנם יחידים רבים, והכלל מואשם בהן רק מפני שלא הפריעו להם, מפני שלא היתה קנאות נגד העבודה הזרה. העדר קנאות זאת גרם שבמשך הזמן גם ישתרשו חטאים גדולים ועבודה זרה ממש. כאמור, לא לחינם גלו, אולם אילו היו מביאים את האנשים האלה למשפט לפנינו – בודאי היינו מבקשים רחמים עליהם ולא היינו שולחים אותם לגולה. אבל "אוי מי יחיה משומו א-ל" (במדבר כד כג). דרישות ה' מן האדם רבות הן, וביותר מישראל עם קדוש.

נושא רביעי. פסוקים כד-מא.

הנושא: עמים זרים מקימים עם חדש בארץ (השומרונים).

מחנך: האם שמעתם פעם על השומרונים?

תלמיד אחד: כן, גם היום יש שומרונים בארץ ישראל ולהם בית מקדש על הר גריזים.
תלמיד שני: האם הכוונה למה שנקרא באנגלית "סאמאריטענס"? שמעתי לא פעם אחת שם זה מפי נוצרים.

מחנך: נכון. אלו בני העם שעליהם כתוב בפסוקים אלה. ראו מי היו וכיצד הגיעו לישראל? תלמידים: למדנו שמלך אשור ביקש לשנות את פני הארץ, להקים עם חדש שיהיה נכנע לו. על כן החליט להגלות את תושבי כל הארצות ולהושיבם במקומות אחרים. כך הוא עשה גם עם ישראל. את עשרת השבטים הגלה, ולארץ הביא עמים אחרים. אמנם כנראה, לא רבים כל כך.

מחנך: נכון מאד. משהפסידו ישראל את זכות קיומם בארץ, ניתנה זכות לשרידי עמים אחרים להתיישב שם. ראו במה הם קנו להם את הזכות לשבת בארץ עד היום הזה?
תלמיד: כי נבהלו מזה שאריות באו עליהם והחלו לפחד מה'.

מחנך: נכון. בגמרא הם נקראים בשם "גרי אריות", אנשים שהתגיירו בגלל הפחד מאריות. משום שעשו כן רק מפחד, הם לא נחשבו כיהודים, אף כי כל גוי המתגייר הוא כיהודי.

תלמיד: מה יש אם מתגיירים מפחד. רבים מאתנו עובדים את ה' רק מיראה.

מחנך: נכון מאד. אילו התגיירו באמת והיו שומרים את התורה כמו כל היהודים – היו נחשבים כיהודים, אבל הם מעולם לא התגיירו בשלימות. אמנם במשך הזמן נעשו יותר ויותר קרובים לתורת ישראל, ואפילו דקדקו מאד בכמה מצוות, אבל תמיד, מאז ועד עתה, היו להם איזו תורות מיוחדות וגם בית מקדש נפרד.

הם קראו לעצמם שומרונים, כאילו הם יורשי ממלכת שומרון, אבל היהודים קראו להם "כותים" על שם שרבים מהם באו מכותא (פסוק כב).

לישראל היו תמיד סכסוכים אתם, מפני שהם טענו כי הם יהודים גמורים. בתחילת ימי הבית השני הם רצו שבני ישראל ישתפו אותם בבניין בית המקדש, אבל היהודים לא הסכימו לכך. במשך כל ימי הבית השני היו שונאי ישראל. גם בתקופה האחרונה הם היו עם הערבים יותר מאשר עם ישראל. מקצתם הם היום במדינת ישראל מתחילת קיומה, וה"כהן הגדול" שלהם היה גר בתל אביב.

פרק יח נושא ראשון. פסוקים א-ח.

הנושא: ישראל נושע על ידי מלך גדול וקדוש – חזקיהו.

מחנך: הימים שבתחילת ימי חזקיהו היו הגרועים ביותר בכל תולדות ישראל, בצרה שבהם ובמבוכה שלהם.

תלמיד: אומרים שתקופת היטלר היתה הגרועה ביותר.

מחנך: אין להשוות את ימי חזקיהו, לא לימי חורבן בית המקדש הראשון ולא לימי חורבן הבית השני ולא לשום תקופה אחרת, כולל תקופת היטלר. אני רוצה שאתם בעצמכם תגיעו לידי מסקנה זאת. אני אעזור לכם: באותם הימים גלו יותר מעשרה חלקים של עם ישראל, רבים מאד נהרגו, ערים רבות נחרבו. ידי עובדי אלילים גסים גברו. האם היה במה להתנחם? **תלמיד:** ביהודה שנשארה.

מחנך: ראשית כל גם על יהודה איימו האשורים, שכבשו את ארצות הסביבה והתכוונו לעלות גם על ירושלים, כמו שעשו לאחר מכן. לא, ביהודה עצמה אי אפשר היה להנחם, בדרך הטבע. במה אפשר היה להנחם בעת החורבנות הבאים?

תלמיד: היו יהודים במקומות רבים אחרים בעולם.

מחנך: נכון מאד. גם בימי חזקיהו היו פה ושם קיבוצים בודדים של יהודים, אבל לכל אלו לא היתה כל אפשרות של קיום עצמי. כמעט ברור היה, שבדרך הטבעית הגיע הקץ לעם ישראל. זו היתה הפילוסופיה של אחז, של רבשקה וגם של רבים משרי הממלכה, וכפי שנראה להלן גם של העם. אז קם לעם ישראל מלך גדול וקדוש כחזקיהו. אחז אביו מת בגיל שלושים ושש ובודאי גם לפני כן כבר היה חולה ורצוף. עם כל רשעותו לא הפריע לחזקיהו יורש העצר. וכן שר ישעיה הנביא על חזקיהו המלך:

כי ילד יולד לנו...

בן ניתן לנו

ותהי המשרה על שכמו.